

TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE ULUSLARARASI ÖRGÜTLER*

Zehra AKSU¹

ÖZ

20. yüzyıl dünya tarihinde sosyo-ekonomik ve siyasal alanlarda son derece önemli olayların ve değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Ulaşım ve iletişimin artmasıyla küreselleşme dönemi başlamış, I. ve II. Dünya Savaşları ile Soğuk Savaş dönemi yaşanmıştır. Tüm dünyayı derinden etkileyen bu olaylar uluslararası sistemde, ulus devletlerin yanı sıra uluslararası örgütlerin de yer aldığı çok aktörlü bir yapının oluşmasını beraberinde getirmiştir. Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler ile modern anlamda ilk uluslararası örgütler kurulmuştur. Karşılıklı bağımlılığın giderek arttığı ve merkez bir gücün olmadığı yeni dünya düzeninde uluslararası örgütlerin sayısında artış yaşanırken Türkiye’de birçok ittifakta kurucu ya da taraf ülke olarak yer almıştır. Uluslararası örgütlerin uluslararası sistemde devletlerden sonra ikinci aktör haline gelmesi, uluslararası örgütleri Türk dış politikasında gündemde tutan temel etken olmuştur. Devletler arasında çok yönlü ilişkilerin geliştirilebilmesine olanak sağlayan uluslararası örgütler aracılığıyla Türkiye, bölgede ve dünyada etki gücünü artırmayı hedeflemiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türk dış politikasına bakıldığında, Batı yönelimli bir dış politika izlenerek Batılı kurum ve kuruluşlara üyeliğe öncelik verildiği görülmüş ancak bu durum zamanla değişmiştir. Özellikle AK Parti dönemiyle birlikte Ortadoğu, Afrika ve Asya’ya yönelik de bir açılım geliştirilerek pro-aktif bir dış politika stratejisi benimsenmiştir. 2002 sonrası Türkiye’nin üye olduğu uluslararası örgütler incelendiğinde, bunların büyük çoğunluğunun Batı dışında kurulan ittifaklar olduğu ve Türk dış politikasında bir eksen kayması yaşandığı görülmüştür. Temel amacı; Türk dış politikasında uluslararası örgütlerin yeri ve öneminin tartışılması olan bu çalışmada; uluslararası örgütlerin Türk dış politikasına etkileri araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Dış Politika, Uluslararası Örgütler

TURKISH FOREIGN POLICY AND INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

ABSTRACT

The 20th century has been a period in the history of the world, in which extremely important events and changes were experienced in socio-economic and political fields. With the increase in transportation and communication, the period of globalization started, I. and II. World Wars and the Cold War period were experienced. These events, which deeply affected the whole world, brought about the formation of a multi-actor structure in the international system, which includes international organizations as well as nation states. The first international organizations in the modern sense were established with the League of Nations and the United Nations. While there has been an increase in the number of international organizations in the new world order, where mutual dependency is increasing and there is no central power, Turkey has taken place as a founding or party country in many alliances. The fact that international organizations have become the second actor after states in the international system has been the main factor that keeps international organizations on the agenda in Turkish foreign policy. Turkey has aimed to increase its influence in the region and in the world through international organizations that enable the development of multifaceted relations between states. Looking at the Turkish foreign policy since the foundation of the Republic, it was seen that a Western-oriented foreign policy was followed and membership was given priority to Western institutions and organizations, but this situation changed over time. A pro-active foreign policy strategy was adopted by developing an opening towards the Middle East, Africa and Asia, especially with the AK Party period. When the international organizations that Turkey is a member of after 2002 are examined, it is seen that the majority of them are alliances established outside the West and there has been an axis shift in Turkish foreign policy. Its main purpose is; In this study, which discusses the place and importance of international organizations in Turkish foreign policy; The effects of international organizations on Turkish foreign policy were investigated.

Keywords: Turkey, Foreign Policy, International Organization

* Makale Geliş/Kabul Tarihi:27.05.2022/03.08.2022

¹ Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, zehraaksu46@gmail.com, Orcid ID: 0000-0003-1073-4086.

Künye Bilgisi: Aksu, Z. (2022). Türk dış politikası ve uluslararası örgütler. *Uluslararası Stratejik Boyut Dergisi*, 2(2), 79-91.

GİRİŞ

Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında yüz binlerce insanın sakat kalması, milyonlarca insanın hayatını kaybetmesi ve yaşam koşullarının zorlaşması, problemlerin çözümünde savaşların çare olmadığı düşüncesine sebep olmuştur. Sorunları işbirliği yoluyla çözmeyi hedefleyen devletler, kalıcı barışın sağlanması için uluslararası örgütler kurmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından modern anlamda ilk uluslararası örgüt olan Milletler Cemiyeti kurulurken; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da Birleşmiş Milletler kurulmuştur. Birleşmiş Milletler'in kurulması ve toplumsal barış ideasının bir dayanışma hakkı olarak belirmesi ile birlikte uluslararası örgütlerin sayıları da giderek artmıştır. Böylece uluslararası örgütler 20. yüzyıldan itibaren uluslararası sistemde devletlerden sonra ikinci önemli aktör haline gelmiştir.

Egemen devletler arasında bölgesel ya da küresel ölçekte genel veya özel amaçlara erişme doğrultusunda işbirliği sağlamak için girişilen en rasyonel yol olarak uluslararası örgütler görülmüştür. Küreselleşme dönemiyle birlikte devletler arasında karşılıklı bağımlılığın düzeyi artarken, ulus devletler ortak sorunlar ve ortak çıkarlar karşısında birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Bu konuda Türkiye'de değişen çevresel şartlara karşı aktif tavrı almayı misyon edinen ülkelerden birisi olmuştur. Uluslararası sistemde etkinlik düzeyini artırmak isteyen Türkiye, sahip olduğu jeopolitik konumunun da bir getirisi olarak diyalog ve diplomasiden yana tavrı sergilemiştir. 1900'lü yıllardan itibaren çeşitli amaçlar doğrultusunda, belli başlı 58 tane uluslararası örgütle ittifak kurmuştur. Bu örgütlerin önemli bir kısmında kurucu ülke olan Türkiye, çok vektörlü ve dinamik bir dış politika yaklaşımı benimsemiştir. Osmanlı ile onun siyasi, coğrafi, hukuki ve en çok da sosyal açıdan varisi olan Türkiye Cumhuriyeti arasındaki çok yönlü bağlantılar Türkiye'nin, yeniden merkez ülke olmaya yönelik politikalar geliştirmesine etki etmiştir. Üzerinde Osmanlı'nın siyasi mirasının etkilerini taşıyan Türkiye, uluslararası örgütler aracılığıyla bu politikasını gerçekleştirmeye ve uluslararası sistemdeki etki düzeyini artırmaya çalışmaktadır.

Uluslararası örgütler bağlamında değerlendirildiğinde, Türk dış politikasında bir eksen kayması yaşandığı denencesinden yola çıkılarak hazırlanan bu çalışmada; Türkiye'nin uluslararası örgütlerle olan ilişki düzeyi ve bunların Türk dış politikasına etkileri tartışılmıştır. Tarihsel ve betimsel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada; uluslararası örgütler hakkında genel bir bilgi verilerek, Türk dış politikası ele alınmış daha sonra ise Türkiye'nin üyesi olduğu uluslararası örgütler açıklanarak genel bir değerlendirme yapılmıştır.

ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

Örgütlülük beşerî hayatın vazgeçilmez bir unsuru olmakla birlikte örgüt kavramı, genel olarak "belirli bir amacı gerçekleştirmek veya bir işi yürütmek üzere insanların katılımıyla oluşturulan ve toplumsal ilişkilerde tüzel kişiliğe, kurumsal kimliğe ve fiziki varlığa sahip oluşumları" ifade etmektedir (Katzenbach ve Douglas, 1993, 21). Burada ifade edilen tüzel kişilik, tıpkı bir birey gibi örgütün hukuk önünde özne olması şeklinde açıklanırken; fiziki varlık ise örgüte ait kurumsal yapılanma ile örgütün faaliyet gösterdiği alan olarak belirtilmektedir (Klabbers, 2002; Maier-Rigaud, 2008, 2). Uluslararası örgüt kavramı ise öncelikle "hükümetler arası örgütler" olarak kavramlandırılmakta ve bunun nedeni "uluslararası" kavramının anlam itibarıyla devletler arası ilişkileri nitelendiriyor olmasından kaynaklanmaktadır (Archer, 2001, 1).

Belirli antlaşmalar çerçevesinde iki veya daha fazla devlet arasında kurulan uluslararası örgütler, hükümetler arasında işbirliklerinin artırılmasına olanak sağlamaktadır. Uluslararası politikada devletlerden sonra ikinci önemli aktör olarak nitelendirilmekte ve "iki veya daha fazla egemen devleti içerebilen, üyeler arasında yetkili anlaşma araçlarıyla kurulan sürekli yapılara sahip resmi kuruluşlar" olarak tanımlanmaktadır (Reinalda, 2013, 117). İstikrarın devamı için devletler arasında diyalog kanallarının kurulması sürecine yardımcı olmakta,

çatışmaları minimize ederek sorunların çözümü noktasında çeşitli politikaların uygulanmasını sağlamaktadır (Bennett, 1995, 3). Başka bir ifadeyle uluslararası örgütler; egemen devletlerin, uluslararası sistemde bir aktör olarak isteklerini diğer aktörlere kabul ettirmek, ulusal çıkarlarını korumak ve güçlerini artırmak için oluşturdukları tüzel kişiler olarak açıklanmaktadır. Daha açık anlatımla "ülkelerin ortak çıkarına olmayan şeylerin engellenerek ortak çıkarına olanların yapılması amacıyla teşkil edilen kurumlar"a uluslararası örgütler denilmektedir (Mackenzie, 2010, 1). Dolayısıyla birçok tanımı bulunan uluslararası örgütler genel itibariyle; küresel veya bölgesel ölçekte genel ya da özel amaçlara ulaşma doğrultusunda birkaç devletin ortak amaçlar doğrultusunda bir araya gelerek kurduğu mekanizmalar olarak tanımlanabilmektedir (Iriye, 2002, 10).

Çeşitli amaçlar etrafında kurulum, kuruluşları sırasında devletlerin doğrudan inisiyatif alıp karar alma mekanizmalarında da devletlerin belirleyici rol oynadığı bu örgütler, kolektif katılımın esas kılındığı yapılanmalardır (Ateş, 2014, 15). Ulus devletlerin oluşması ve bu devletlerin uluslararası sisteme hakim olması ile ortaya çıkmaya başlayan uluslararası örgütler, savaş ve barış temaları çerçevesinde gelişmişlerdir. Her olgunun tarihsel bir geçmişi ve gelişim süreci olduğu gibi elbette uluslararası örgütler de belli bir aşamadan geçmişlerdir. Global, bölgesel, toplumsal ve siyasal değişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan uluslararası örgütlerin temeli, esas itibariyle 1618-1648 tarihlerinde yaşanan 30 yıl savaşlarının ardından atılmıştır (Pease, 2003, 19). Savaşın sonunda Westphalia Antlaşması imzalanmış; antlaşmanın ardından Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na mensup prensliklerin bağımsız birer siyasi kimlik kazanması ise uluslararası sistemde egemenlik anlayışının değişmesine neden olmuştur (Thompson ve Snidal, 2011, 300). İmparatorluklar karşısında ulus devletler güç kazanmış, uluslararası alanda "egemen eşitlik ilkesi" ilkesel bir kural haline gelmiştir. Bir üst otoritenin olmadığı yeni düzende, anarşik bir yapı ortaya çıkmıştır. Oluşan yeni uluslararası sisteme ülkeler, uluslararası örgütler kurarak uyum sağlamaya çalışmışlardır. Çünkü devletleri ortak sorunlar karşısında kolektif hareket etmeye yönlendiren unsurların varlığı, işbirliği alanlarının yaygınlaştırılması ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Bu nedenle ülkeler arasında ortak platformlar kurarak ortak sorunlar karşısında bir araya gelme ideası giderek yaygınlaşmıştır.

Ulus devletlerin sayısında yaşanan artışın da bir etkisi olarak uluslararası örgütlerin kurulmasına yönelik ilk girişim 1814-1815 yıllarında Viyana Kongresi'nde gerçekleşmiştir. Yeni bir diplomatik düzenin kurulduğu bu dönemde hükümet temsilcileri belirli aralıklarla bir araya gelmiş, görüş alışverişlerinde bulunmuşlardır. Yapılan müzakereler Viyana Kongresi'ni, uluslararası ilişkilerin yürütülmesi bakımından bir dönüm noktası haline getirmiş, bunun sonucunda 19. yüzyıldan itibaren uluslararası örgütlere olan ilgi artmıştır (Çakmak, 2014, 82-84). Özellikle 20. yüzyılda Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllar, örgütlülük fikrinin gelişerek uluslararası örgütlerin sayısında artış yaşandığı önemli bir dönem olmuştur. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında milyonlarca insanın hayatını kaybetmesiyle edinilen kötü tecrübeler, sorunların çözümünde savaşların çare olmadığını düşünen aktörlerin sayısının artmasını sağlamıştır. Savaşların ve çatışmaların yıkıcı etkisini oldukça kötü bir şekilde deneyimleyen dünya devletleri, uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanması amacıyla çeşitli işbirliği mekanizmaları geliştirmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, 10 Ocak 1920 tarihinde İsviçre'de, Milletler Cemiyeti kurulmuştur. Devletler arasında yaşanabilecek problemleri barışçıl yollarla çözmeyi amaçlayan bu kuruluş günümüzdeki Birleşmiş Milletler'in temelini oluşturmuştur. Birleşmiş Milletler ise İkinci Dünya Savaşı'nın ardından devletler arasında kalıcı barışın sağlanması amacıyla kurulmuştur. Milletler Cemiyeti'nin uluslararası barışın korunması konusundaki başarısızlığı İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanmasına neden olurken, bu kez kurulan yeni örgütle daha sistematik bir harekât tarzı benimsenmiştir. Birleşmiş Milletler'in kuruluşunun ardından uluslararası sistemde yeni bir döneme girilmiş, uluslararası kurumlar, normlar ve doğal olarak

örgütler bu yeni düzenin en önemli unsurları olmuştur. Devletler arasındaki ilişkilerin ulusal sınırları çoktan aştığı ve ülkeler arasındaki sınırların giderek ortadan kalktığı vurgulanırken dünya adeta “küresel bir kasabaya” dönüşmüştür. Küreselleşme olarak adlandırılan yeni süreçte artık sadece ulus devletler değil yeni aktörlerde uluslararası sistemde etkin olmaya başlamışlardır. Bu aktörlerden en önemlisi ise uluslararası örgütler olmuştur.

Liberal kuramsalcı bakış açısına göre devletler, uluslararası örgütlerin himayesinde işbirliği yapmaya özen gösterirlerken bu durum onların kendi kolektif yararlarının bir gereği olarak algılanmıştır. Dolayısıyla uluslararası örgütler, küresel sistemdeki karşılıklı bağımlılık düzeyinin devletlerin birlikte çalışarak, çoğunlukla ayrı çalışarak başardıklarından daha fazlasını başarabileceklerini kabullenmelerinin bir yansıması olmuştur (Heywood, 2016, 314). Devletler kadar geniş yetkileri ve katı yaptırımları olmasa da uluslararası örgütler zaman içerisinde devletlerle benzer rolleri paylaşır konuma gelmiştir. Teknolojik ve askeri alanda yaşanan gelişmeler, artan güvenlik ve ekonomik sorunlar ile ulaşım ve iletişim olanaklarının gelişmesi uluslararası işbirliğinin önem kazanmasını sağlamıştır. Terör, enerji, çevre gibi konularda yaşanan sorunların ortaklaştığı yeni uluslararası sistemde, problemlerin ancak işbirliği yoluyla çözümlenebileceği düşüncesi hakim olmuştur. Bu durum ise bir tüzel kişilik olan uluslararası örgütleri olumlu etkileyerek uluslararası sistemde daha aktif rol almalarını sağlamıştır.

Küreselleşme olgusunun uluslararası sistemde meydana getirdiği karşılıklı bağımlılık ilişkisi, devletleri küresel yapının ortaya çıkardığı problemleri çözmek için birlikte hareket etmeye mecbur bırakmıştır. Bunun sonucunda sayıları hızla artan uluslararası örgütler, global sistemin ve modern uluslararası politikanın önemli bir parçası haline gelmiştir. Mevcut durumda uluslararası örgütler, uluslararası sistemin yarattığı yeni problemleri çözmek için oluşturulan mekanizmalar olarak görülmektedir (Baharççek, 2015, 234). Çatışmaların olumsuz etkilerini minimize etmenin ve çözüm için çeşitli politikaların uygulanması noktasında önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Uluslararası sistemin anarşik yapısının istikrara kavuşturulması bakımından, devletler arasında diyalog kanallarının kurulması sürecine yardımcı olan unsurlar olarak kabul edilmektedir. Devletler tek başlarına elde edemeyecekleri amaçlara örgütler sayesinde daha kolay ve etkili biçimde ulaşabilmekte, böylece uluslararası örgütler anarşik düzende istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Nitekim iki ya da daha fazla devletin bir araya gelerek kurulduğu ve muhataplarının yalnız devletler olduğu uluslararası örgütler değişik kategoriler altında sınıflandırılabilir. Bunlardan ilki, coğrafi kriter (global, evrensel ve bölgesel örgütler) esas alınarak yapılan sınıflandırma olurken, diğeri ise fonksiyonel bağlamda örgütün sosyal, askeri, ekonomik, siyasal ve çok amaçlı olarak kurulduğu yani fonksiyonların esas alınarak yapıldığı sınıflandırmadır. İki farklı kategoride incelenebilen bu oluşumlar hakkında aşağıda kısaca bilgi verilmiştir (Arı, 2013, 79-81).

Coğrafi Kriter Esas Alınarak Yapılan Sınıflandırma:

Coğrafi kriter esas alınarak örgütler; evrensel örgütler, global örgütler ve bölgesel örgütler olarak üç şekilde sınıflandırılmaktadır.

a. Evrensel Örgütler: Coğrafi açıdan herhangi bir sınıflandırmaya bağlı tutulmadan bütün ülkelerin üyeliğine açık uluslararası örgütlerdir. Bu kuruluşlara en iyi örnek Birleşmiş Milletler'dir.

b. Global Örgütler: Üyeleri arasında farklı bölgelerden ülkelerin bulunabileceği, fakat üyeliğin tüm ülkelere açık olmadığı örgütlerdir. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), bu tür örgütlere örnek verilebilmektedir.

c. Bölgesel Örgütler: Dünyanın sadece belli bir bölgesinde bulunan ülkelerin üyeliğine, açık olan uluslararası örgütlerdir. Avrupa Birliği (AB), Varşova Paktı (VP), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Afrika Birliği Örgütü (OAU) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi örgütler bölgesel örgütlere örnektir.

Fonksiyonel Bağlamda Yapılan Sınıflandırma:

Fonksiyonel bağlamda yapılan sınıflandırma askeri, sosyal, siyasi, ekonomik ya da çok amaçlı olarak örgütlerin hangi amaca yönelik kurulduğunu belirtmek için yapılmaktadır.

a. Askeri Amaçlı Örgütler: Oluşabilecek bir tehlike ya da tehdit durumuna karşı devletler arasında güvenliğin sağlanması amacıyla kurulan örgütlerdir. NATO, VP, Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (SEATO) bu tür örgütlere örnek verilebilmektedir.

b. Sosyal Amaçlı Örgütler: Eğitim, kültür, spor ve sağlık gibi alanlarda toplumsal ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla kurulan örgütlerdir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) sosyal amaçlı örgütlere örnektir.

c. Siyasal Amaçlı Örgütler: Devletler arasında siyasi konuların tartışılması ve işbirliği alanlarının geliştirilmesi amacıyla oluşturulan örgütlerdir. Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi siyasi amaçlı örgütlere örnektir.

d. Ekonomik Amaçlı Örgütler: Üyeleri arasında ekonomi ile ilgili konularda işbirliğinin geliştirilmesi, kalkınma düzeylerinin ve toplumsal refahın artırılması adına kurulan örgütlerdir. Uluslararası Para Fonu (IMF), Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) ve Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) bu tür kuruluşlara örnektir.

e. Çok Amaçlı Örgütler: Üyeleri arasında tek bir amacı kapsamayıp birden fazla konuda işbirliği geliştirmek üzere kurulan örgütlerdir. Afrika Birliği Örgütü, Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi bu tür örgütlere örnek verilebilir.

Coğrafi ve fonksiyonel kriterler esas alınarak iki şekilde incelenebilen uluslararası örgütlerin, birden çok devleti ilgilendiren ancak devlet niteliği bulunmayan her türlü birleşmeler olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre devletlerin içinde bulunacakları örgütü belirlemeleri, gücü nasıl algıladıkları ve hangi alanda kullanmak istediklerine göre şekillenmektedir. Böylelikle ülkeler etkinleşmek istedikleri alana göre siyasi, askeri, ekonomik ya da sosyal bir işbirliğine yönelmektedir. Sözkonusu ülkelerin etkin hale geldikleri uluslararası örgütlerin niteliği işbu ülkelerin hangi alanda güçlerini arttırdıklarının da yansımasıdır. Ülkeler uluslararası ticarete, uluslararası politikada ya da küresel güç dengesi içinde gücünü artırmak amacıyla bir uluslararası örgütün tarafı olabileceği gibi; kalkınmışlığını, mevcudiyetini ve gücünü devam ettirerek sistemin bir parçası olabilmek amacıyla da uluslararası örgüte üye olabilmektedir. Her iki durumda da, ülkeler diğer bir takım ülkelerle olan ortak çıkarlarını ittifak kurarak gerçekleştirmek, uluslararası örgüte üye devletlerden kaynak ve destek sağlamak, eylemlerini daha kolay meşrulaştırmak amacıyla, faydacı ve rasyonalist davranarak, uluslararası örgütlere üye olma eğilimi içerisine girmektedir (Aksu, 2018, 46). Bu husus Türkiye için de geçerli olup Türkiye’de birçok strateji ve hedef doğrultusunda uluslararası örgütlere katılım sağlamak ya da doğrudan bu örgütlerin kurucusu olarak yer almaktadır. Türkiye’nin ulusal çıkarına olabilecek bu strateji onu uluslararası sistem içerisinde etkin bir devlet pozisyonuna taşıma potansiyeline sahiptir.

TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Dış politika siyaset ve sosyal bilimler arasında anlaşılması, yorumlanması ve öngörülmesi en zor alan olmakla birlikte temelde dış politika, uluslararası sistem içerisinde tek bir devletin davranışlarını açıklamakta kullanılan bir kavramdır. Dış politikanın öncelikli amacı, ulusal bağımsızlığı ve ulusal güvenliği sağlamak, ulusal çıkarı azami kılmaktır. Dış politikanın temel motivasyonlarını ise ulusal çıkar ve tehditler oluşturmaktadır. Bir ülkenin dış

politikası belirlenirken ya da bir ülkenin dış politikası hakkında değerlendirme yapılmak istendiğinde o ülkenin çıkarları ve algıladığı tehditler göz önünde bulundurulmaktadır (Birdişi, 2016, 7-8).

Dış politika kısa süreli değişimlere görece kapalı bir yapı olmasına rağmen yeknesak bir dış politika biçiminin sürdürülmesi de olası görünmemektedir. Tarihsel süreç içerisinde uluslararası alanda yaşanan belirli değişim ve dönüşüm parametreleri devletlerin dış politikalarında farklı stratejiler benimsenmesini gerekli kılmıştır. Özellikle küreselleşmenin etkisiyle birlikte değişimlerin de hızlı yaşanması devletleri dış politika konusunda aktif hareket etmeye zorlamaktadır. Değişimin hızına bağlı olarak dış politika konuları da daha karmaşık ve çetrefilli bir nitelik kazanmakta bu durum her döneme uyarlanabilen bir dış politika stratejisinin benimsenmesi ihtimalini ortadan kaldırmaktadır.

Bu olağanüstü değişim süreci, dünyanın diğer ülkelerini olduğu gibi farklı dış politika dinamiklerinin önemli kesişme noktalarından birinde yer alan Türkiye'nin de temel dış politika gündemini etkilemiştir. Türkiye'nin sabit bir verisi olan Osmanlı tarih mirasının Soğuk Savaş dönemindeki ağırlığı Soğuk Savaş sonrası dönemde önemli bir değişim geçirmiş ve Türkiye'nin gerek Kafkaslarda gerekse Balkanlarda çok daha aktif bir dış politika yürütmesine neden olmuştur. Türkiye'nin sonsuza dek Batı yanlısı bir dış politika yürütemeyeceği anlaşılmış, bu durum Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik konumundan kaynaklanmıştır (Davutoğlu, 2001, 37).

Coğrafi konumu nedeniyle, Türkiye uluslararası toplumu meşgul eden bir dizi problemin merkezinde yer alırken, bölgede yaşanan sorunlar ülke gündemini etkilemektedir. Türkiye, bölgesel ve global ölçekte güvenlik, istikrar, refah, dostluk ve işbirliği ortamı yaratmaya yardımcı olma hedefini pro-aktif olarak sürdürmektedir. Öyle ki Türkiye'nin birçok bakımdan merkezinde bulunduğu Afro-Avrasya coğrafyası risk ve fırsatların en yoğun etkileşim içinde bulunduğu bölge konumundadır. Sahip olduğu coğrafi konumu Türkiye'yi bölgede kararlı ve yapıcı bir dış politika takip etmeye zorlayan temel unsurdur. Yaşanan sorunlar karşısında ulusal çıkar odaklı bir yaklaşım benimsenmeye çalışılmakta bu sorunların Türkiye'ye sirayet etmesine engel olacak bir dış politika stratejisi güdülmektedir.

Coğrafi ve sosyo-politik özellikleriyle, bölgesel veya küresel gelişmelerin büyük çoğunluğunun doğrudan içinde yer almak durumunda kalan Türkiye'nin dış politikasında ise Osmanlı İmparatorluğu'nun izleri bulunmaktadır. Türkiye, yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları üzerinde yeni bir ulus devlet olarak ortaya çıkan bir devlettir. Bu nedenle modern Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası üzerinde bir yandan Osmanlı'nın siyasi mirasının etkileri görülürken, öte yandan Kurtuluş Savaşı şartlarının ve cumhuriyeti kuran yeni siyasi elitlerin izleri görülmektedir (Akgün, 2009, 10). Osmanlı ile onun siyasi, coğrafi, hukuki ve en çok da sosyal açıdan varisi olan Türkiye Cumhuriyeti arasındaki çok yönlü bağlantılar Türkiye'yi, görkemli geçmişi ve geleceği olan büyük bir potansiyele sahip ülke yapmaktadır. Bu durum sadece Türkiye'deki dış politika yapımcıları açısından değil dünyanın genel kabulü açısından da böyledir.

Türkiye, uyarıcı reformları başarıyla uygulayan istikrarlı bir demokrasi ve tüm komşu bölgelerle olan ilişkileri istikrar ve refahı teşvik etmek için hizmet eden bölgesel bir güç ve güvenilir bir mütteftir (Apakan, 2016, 377). Oldukça karmaşık, zor ve çok kimlikli bir coğrafyada, üstelik son derece önemli bir bölgesel aktör olan Türkiye'nin cumhuriyetin kuruluşundan itibaren “yurtta barış dünyada barış” geleneksel ilkesi bağlamında politikalarını yürüttüğü bilinmektedir. Benimsenen bu ilke Türkiye'nin dış politikada ortak amaçlar karşısında başka ülkelerle diplomasi kanallarını açık tutmasını sağlamaktadır. Ülke, bölgede ve dünyada etki düzeyini arttırarak yeniden merkez ülke pozisyonuna kavuşmak istemektedir.

Türkiye'yi yeniden merkez ülke yapmaya yönelik en göze çarpan yönlerinden biri olarak ise Türkiye'nin uluslararası örgütlerde giderek artan ve çeşitlenen rolü dikkat çekmektedir (Akgün, 2009, 2). Küresel ölçekli sorunların ancak küresel ölçekteki işbirlikleriyle çözümlenebileceğine inanan Türkiye, dış politikasında bu minvalde politikalar yürütmektedir. Türk dış politikası, bir yandan ikili ve bölgesel ilişkileri geliştirirken, diğer yandan geliştirilen bu ilişkilerin yaratacağı sinerji ile küresel barış, güvenlik ve istikrarı sağlamayı da hedeflemektedir. Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar geçen sürede Türk dış politikasının, bazı belirgin özellikleri ön plana çıkarken buna verilebilecek en belirgin örnek statükonun korunma çabası olmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren liberalizmi esas alan, çok partili, serbest piyasa ekonomisi temelinde örgütlenmelerde yer almaya özen gösteren, ulusal güvenliği öncülleyen çok yönlü bir dış politika takip etmiştir. Dünyada yaşanan olaylar Türk dış politikasını da etkileyerek zaman zaman Türkiye'nin dış politika konularında önceliklerini değiştirmiştir. Özellikle küreselleşme döneminden itibaren oldukça etkili bir dış politika takip etmeye başlanmıştır.

Turgut Özal'la başlayan ve AKP dönemi ile birlikte olgunlaşarak kuramsal bir çerçeve kazanan yeni Türk dış politikası, bölgenin ve küresel sistemin barış ve güvenliğinin sağlanmasında çözüm üretici inisiyatifler geliştirmeyi ve değişen çevresel koşullara karşı aktif tutum sergilemeyi içermiştir. Böyle bir aktif dış politika kaçınılmaz olarak uluslararası politikada şiddeti bir sorun çözme aracı olarak dışlayan, çatışmadan çok diyalog ve diplomasiye öncelik veren; devletlere problemlerini meşru siyasi zeminlerde tartışma imkânı sağlayan fırsatlar sunmuştur. Diplomasiye verilen öncelik, uluslararası örgütlerle bağlantıların güçlendirilmesi meselesini de beraberinde getirmiştir (Atilla, 2005, 152). Takip etmeye başladığı çok vektörlü, birleştirici ve aktif dış politika, Türkiye'nin kendi önceliklerinden ziyade ortaya çıkan değişimlerin ve ilerlemelerin de sonucu olmuştur. Toplumların birbirlerine karşı bağımlılığının giderek fazlaştığı ve uluslararası politikanın devletler arası ilişkileri mecburi kıldığı küreselleşme dönemiyle, Türk dış politikasında uluslararası örgütlerin rolü de giderek artmıştır. İçerisinde bulunduğu dünya koşullarına kısa sürede ayak uyduran Türkiye, diğer dünya devletleri gibi birçok uluslararası örgüte taraf olmuş, bu örgütlerde aktif bir siyaset yürütmüştür. Askeri, siyasi, ekonomik, sosyal ve çok amaçlı birçok bölgesel ya da küresel uluslararası kuruluşta Türkiye yer almış almaya da devam etmektedir. Bu örgütlenmelerin Türk dış politikasına etki ettiği hatta çoğu zaman dış politika gündemini yönlendirdiği ise bilinen bir realitedir.

TÜRKİYE'NİN ÜYESİ OLDUĞU ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

Uluslararası sistem, birbirinden bağımsız birden çok siyasal birimden oluşan, birbirleriyle belli bir sıklık düzeyinde ve düzenlenmiş ilkelere göre ilişki içinde bulunan aktörlerin oluşturduğu bütüne verilen isimdir (Holsti, 1992, 15). Tanımdan anlaşılacağı üzere çağdaş uluslararası sistem sadece devletlerden oluşmamakta; devlet dışı aktörler, özellikle de örgütler, uluslararası sistemin temel aktörleri olarak kabul edilmektedir.

Uluslararası sistem içerisinde son derece önemli işlevlerin yerine getirildiği bu kuruluşlar, merkez bir gücün olmadığı uluslararası sisteme belli ölçülerde istikrar sağlamaktadır. Uluslararası örgütlerin yerine getirdikleri işlevler ise büyük oranda bu kuruluşların ortaya çıkış nedenleri ve kurucu ülkelerin hedefleri ile ilişkilidir. Uluslararası örgütlerin kuruluş nedenleri; ekonomik çıkarlar, güvenlik çıkarları, sosyal nedenler, ortak güvenlik tehditleri, demokratikleşme sorunu uluslararası hukuk ve insan hakları gibi bölgesel ve küresel alanda işbirliği gerektiren konulardır. Uluslararası düzeyde ortaya çıkan bu etmenler ve yaşanan ortak sorunlar ise bu kuruluşları devletler açısından önemli kılan temel özelliklerdir (Baharççek, 2015, 235-240).

Türkiye de çeşitli amaçlarla 1900'lü yıllardan itibaren bu kuruluşlara üye olmaya özen gösteren bir devlet olmuştur. İçerisinde bulunduğu Afro-Avrasya coğrafyasının getirdiği yükümlülük ile hareket eden Türkiye mevcut durumda 58 tane uluslararası örgüte üye ya da bu örgütlerle çeşitli düzeylerde işbirliği içerisinde. Aşağıda Türkiye'nin işbirliği içerisinde bulunduğu uluslararası örgütler hakkında bilgi verilerek; Türkiye'nin bu örgütlere üyelik tarihleri hakkında detaylı inceleme yapılmış; ardından da Türkiye'nin üye olduğu uluslararası kuruluşların fonksiyonel bağlamda sınıflandırılmasına yer verilmiştir. Üç kategori halinde incelenecek olan bu adımların Türk dış politikasında uluslararası örgütlerin yeri ve önemi hakkında daha somut görüşlerin sunulmasını sağlaması planlanmıştır.

Tablo 1. Türkiye'nin 1900 yılından itibaren işbirliği geliştirdiği uluslararası örgütler

Uluslararası Örgütler	Üyelik Durumu	Üyelik Tarihi
Afrika Birliği (AFB)	Gözlemci ülke (2005); Stratejik ortak (2008)	2005-2008
Akdeniz İçin Birlik (AİB)	Üye	13.07.2008
Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ)	Daimi gözlemci	16.09.1998
Asya İşbirliği Diyalogu (AİD)	Üye	26.09.2013
Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (AİGK)	Üye	1993
Avrasya Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı (TAKM)	Kurucu üye	25.01.2013
Avrupa Futbol Federasyonları Birliği (UEFA)	Üye	1962
Avrupa Hava Seyrüsefer Emniyeti Teşkilatı (EUROCONTROL)	Üye	01.03.1989
Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA)	Üye	2000
Avrupa Konseyi	Kurucu üye	09.08.1949
Avrupa ve Akdeniz Bitki Sağlığını Koruma Örgütü (EPPO)	Üye	1965
Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS)	Gözlemci ülke	Mayıs 2005
Birleşmiş Milletler (UN)	Kurucu üye	24.10.1945
Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı (WFP)	Gözlemci üye	1961
Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO)	Tam üye	1975
Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO)	Daimi temsilci	1971
Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)	Üye	06.04.1948
Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN-HABITAT)	Yönetim Konseyi üyesi	2011-2014
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)	Üye	1950
Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı (UNIDO)	Üye	2000
Bölgesel İşbirliği Konseyi (BİK)	Kurucu üye	2008
Daimi Hakemlik Komitesi (PCA)	Üye	12.06.1907
Dünya Bankası (WB)	Üye	1947
Dünya Sağlık Örgütü (WHO)	Üye	09.06.1949
Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)	Kurucu üye	26.03.1995
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)	Kurucu üye	1985
G-20	Üye	1999
Gelişen Sekiz Ülke (D-8)	Üye	1997
GUAM-DEKÖ (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova-Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü)	Gözlemci ülke	2007
Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci (GDAÜ)	Kurucu üye	1996
Güvenlik İşbirliği Merkezi (RACVIAC)	Asli ve kurucu üye	2000
İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD)	Kurucu üye	14.12.1960
İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)	Üye	25.09.1969
Karadeniz Donanma İş Birliği ve Görev Grubu (BLACKSEAFOR)	Kurucu üye	02.04.2001
Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)	Kurucu üye	25.06.1992

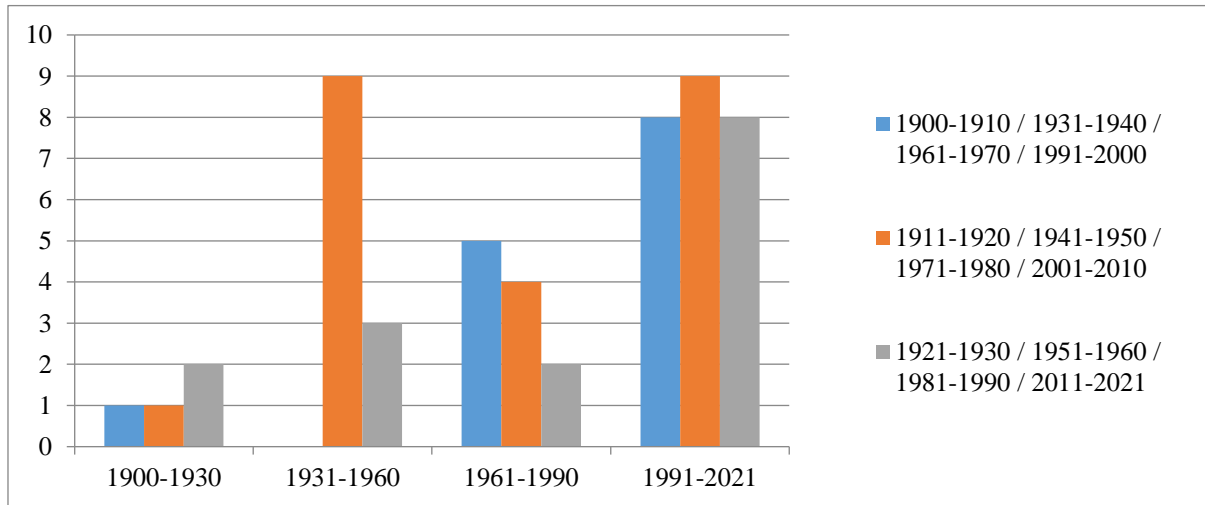
Karayip Devletleri Birliği (KDB)	Gözlemci ülke	2000
Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK)	Stratejik diyalog ortağı	30.05.2005
Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)	Üye	18.02.1952
Nükleer Enerji Ajansı (NEA)	Kurucu üye	1958
Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (CEEAC-ECCAS)	Bölge dışı gözlemci üye	28.08.2013
Orta Amerika Entegrasyon Sistemi (SICA)	Bölge dışı gözlemci üye	16.12.2014
Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)	Diyalog ortağı ülke	6-7 Haziran 2012
Türk Konseyi	Kurucu üye	03.10.2009
Türkiye ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)	Kurucu üye	25.06.1973
Uluslararası Adalet Divanı (ICJ)	Üye	1946
Uluslararası Aşı Enstitüsü (IVI)	İmzacı ülke	Ekim 2010
Uluslararası Demiryolları Birliği (UIC)	Üye	1928
Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO)	Üye	1958
Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)	Kurucu üye	15.11.1974
Uluslararası Futbol Federasyonu Birliği (FIFA)	Üye	1923
Uluslararası Kalkınma Hukuku Teşkilatı (IDLO)	Üye	03.03.2008
Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı (İTERPOL)	Üye	08.01.1930
Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC)	Üye	1911
Uluslararası Para Fonu (IMF)	Üye	11.11.1947
Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO)	Gözlemci ülke	1947-1950 arası
Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD)	Üye	1982
Uluslararası Yasal Ölçüler Örgütü (OIML)	Üye	2005
Uluslararası Zeytin Konseyi (IOC)	Üye	1963-1968 arası ve 21.02.2010

Kaynak: Bu Tablo çalışmanın yazarı tarafından hazırlanmıştır.

Türkiye'nin ilişkisi olduğu uluslararası kuruluşların sıralandığı Tablo 1. incelendiğinde, Türk dış politikası hakkında daha somut çıkarımlarda bulunmak mümkün hale gelmektedir. 58 tane uluslararası örgüte yer verilen tabloda bunlardan büyük çoğunluğu Türkiye'nin tam üyeliği bulunduğu (29) hatta önemli bir kısmında da kurucu üye (16) sıfatıyla yer aldığı görülmektedir. Tabloda bulunan diğer örgütlerde ise stratejik ortak, gözlemci üye ve diyalog ortağı gibi pozisyonlarla işbirlikleri içerisinde olduğu anlaşılmaktadır.

1900 yılından itibaren otuz yıllık dönemler halinde Türkiye'nin taraf olduğu sözkonusu uluslararası örgütlerin sayısının grafiği hakkında ise aşağıda detaylı bir inceleme yapılmıştır.

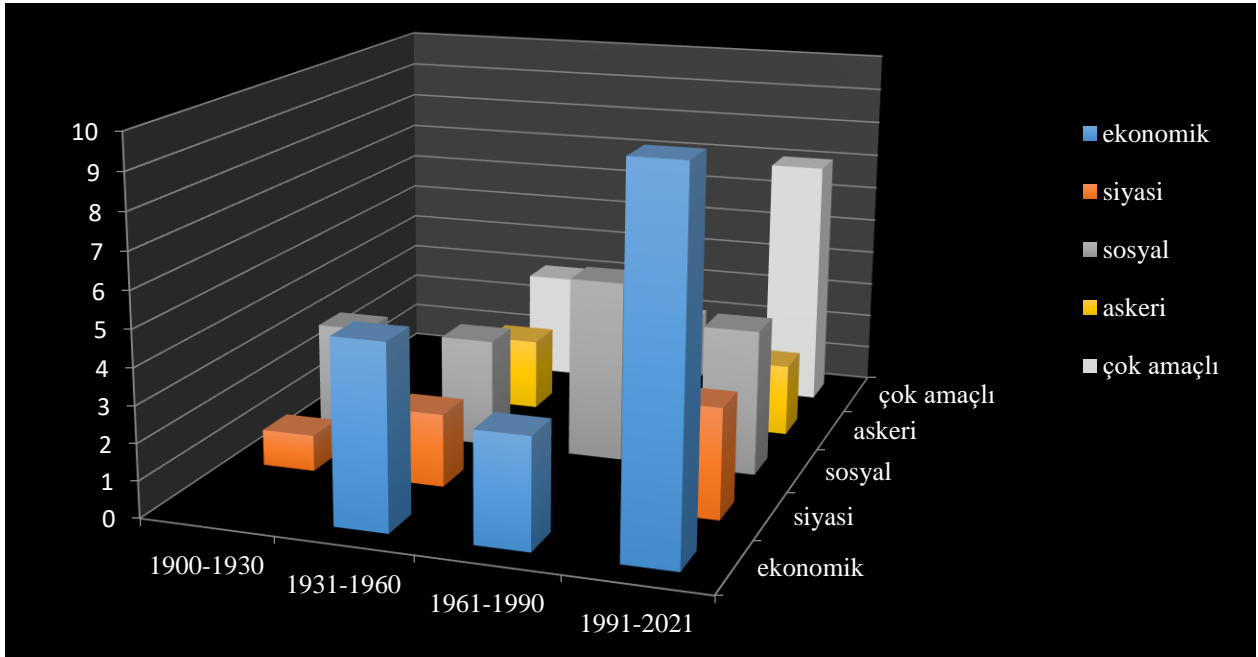
Tablo 2. Türkiye'nin üye olduğu uluslararası kuruluşların tarihlerinin dönemler arası grafiği

Kaynak: Bu tablo çalışmanın yazarı tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 2.'de görüldüğü üzere Türkiye 1900-1930 arası zaman diliminde dört tane uluslararası örgüt ile 1931-1960 arasında toplam on iki tane örgüt ile işbirliği içerisinde olmuştur. Fakat belirtilen dönemler içerisinde 1931-1940 arasında hiç bir örgütte yer almamıştır. 1961-1990 arasında toplam on bir tane uluslararası kuruluşa taraf olmuş ve 1991-2017 arası dönemde ise yirmi beş tane uluslararası örgüt ile işbirliği yapmıştır. Dolayısıyla 1900 yılından itibaren en fazla uluslararası kuruluşa üye olunan ve uluslararası örgütlerle aktif politikaların yürütüldüğü dönem aralığı 1991-2021 yılları arası olmuştur. Yapılan incelemenin ardından Türkiye'nin üye olduğu uluslararası örgütlerin otuz yıllık dönemler halinde fonksiyonel bağlamda sınıflandırılmasına ise aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 3. Türkiye'nin üye olduğu uluslararası kuruluşların fonksiyonel bağlamda sınıflandırılması

Kaynak: Bu tablo çalışmanın yazarı tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 3. incelendiğinde, Türkiye'nin 1900-2021 arası dönemde toplam 58 uluslararası örgütten; on sekiz tane kuruluş ile ekonomik amaçlı, on altı tane örgüt ile sosyal amaçlı, on bir taneyle çok amaçlı, altı tane askeri ve yedi tane örgüt ile de siyasi amaçlı işbirliği geliştirdiği görülmektedir. Dönemler içerisinde tüm alanlarda işbirliği faaliyetinde bulunulan yılların ise 1931-1960 ile 1991-2021 yılları arası olduğu bilinmektedir. Fonksiyonel bağlamda yapılan bu incelemeden en fazla ilişkilerin geliştirildiği alanın ekonomi olduğu anlaşılmaktadır. Grafikte görüldüğü üzere ekonomik alanı sırasıyla sosyal amaçlı, çok amaçlı, siyasi amaçlı ve askeri amaçlı ittifaklar takip etmektedir.

Nitekim ulaşılan veriler bağlamında Türk dış politikasında uluslararası örgütlere olan ilginin giderek arttığı bir kez daha teyit edilmiştir. Artan uluslararası örgüt sayılarıyla geliştirilen işbirliği alanları arasında doğrusal bir ilişki olduğu görülmüştür. Dönemler halinde yapılan bu incelemeden çağın gereklerine uygun olarak Türk dış politikasında da değişimler yaşandığı anlaşılmıştır. Yapılan incelemeler Türkiye'nin küreselleşme dönemine hızlı bir şekilde adapte olarak uluslararası sistemde diplomasiye öncelik veren güçlü bir aktör olduğunu göstermektedir. Değişen dünya koşulları hasebiyle küresel sistem içerisinde artık sadece ulus devletlerin yer almadığı gerçeği, Türk dış politikasını da etkilemiştir. Sahip olduğu coğrafi konumu Türkiye'yi dış politika konusunda pro-aktif bir yaklaşım benimsemeye itmiştir.

İki kutuplu sistemin ardından Türk dış politikasında görülen çok boyutlu ve proaktif diplomasiyi Türk dış politikası ile ilk tanıştıran ise eski Cumhurbaşkanı Turgut Özal olmuştur. 1983-1993 yıllarına tekabül eden ve 1980 yılında yapılan askeri darbenin ardından tekrar demokrasiye dönüş ile başlayan Özal dönemi, Özal'ın altı yıllık başbakanlık ve vefatıyla sonuçlanan dört yıllık Cumhurbaşkanlığı dönemini kapsamaktadır. Özal'la başlayan bu çok boyutlu dış politika yaklaşımı 1990'lı yılların ikinci yarısında durağanlaşarak daha sonra AK Parti iktidarı ile birlikte çok daha canlı bir biçimde sürdürülmeye başlanmıştır. 2002'den bu yana hala iktidarda bulunan AK Parti dönemiyle; dinamik ve vizyoner, doktriner ve çok boyutlu bir dış politika konsepti benimsenmiştir. Bu dönem içerisinde Türk dış politikasının geleneksel Batıcı tutumunda bir kırılma yaşanmış, dünyanın diğer bölgelerine dönük politikalara da öncelik verilmiştir. Tablo 1.'de belirtilen uluslararası örgütler ve bu örgütlere Türkiye'nin üyelik tarihleri incelendiğinde bu sav doğrulanmaktadır.

İncelenen 58 uluslararası örgütten 16 tanesine 2002 sonrası dönemde üye olunduğu bunların da büyük çoğunluğunun Batı dışındaki bölgelerde kurulan uluslararası örgütler olduğu görülmektedir. Bu örgütlerden 26 tanesinin tüm ülkelerin katılıma açık örgütler olduğu, 18 tanesinin Batılı ülkeler dışında kurulan yapılanmalar olduğu geri kalanından ise 10 tanesinin sadece Batılı devletlerden oluştuğu, 4 tanesinin de hem Batılı hem de dünyanın diğer bölgelerinden ülkelere oluştuğu yani (üyeleri sınırlı sayıda olan) karma örgütler olduğu anlaşılmaktadır. Tüm ülkelere açık olan kuruluşlar ile karma örgütler dikkate alınmadığında; Batılı ülkeler dışında işbirliği içerisinde olunan örgütlerin (18) sayısının Batılı ülkelere oluşan örgütlerden (10) fazla olduğu görülmektedir. Elde edilen bulgular neticesinde Türkiye'nin özellikle AK Parti dönemiyle birlikte, Şangay İşbirliği Örgütü, Afrika Birliği, Türk Konseyi, Asya İşbirliği Diyaloğu, Avrasya Statükolu Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu, Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi, Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu ve Türk Konseyi gibi kuruluşlarda yer alarak, Batı merkezli dış politikasından tavizler verdiği ve eksen kaymasına gittiği anlaşılmaktadır. Bu durum Türkiye'nin değişen ulusal çıkar odaklı yaklaşımının bir neticesi olarak yorumlanırken; Türkiye'nin merkez güç olma ideasının da ideal tezahürü olarak belirtilmektedir.

Tablo 1.'de daha detaylı bilgiler verildiği üzere bu kuruluşlardan, Afrika, Asya ve Ortadoğu başta olmak üzere birçok bölgeden ülkeyle ekonomik, sosyal, siyasi ve çok amaçlı olmak üzere birçok alanda işbirlikleri kurulmuştur. Çeşitli düzeylerde geliştirilen bu işbirlikleri Türk dış politikasında çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bazı uzmanlar ve politika yapımcıları tarafından Batı merkezli dış politikadan tavizler verilmesi eleştirilere konu edilirken bazı uzmanlar tarafından da bunun fayda sağlayacağı belirtilmektedir. Bu hususta ortak bir strateji benimsenerek her bakımdan "yurtta barış dünyada barış" ilkesinin öncelikli tutulduğu; çok vektörlü, çok boyutlu ve ritmik diplomasinin uygulandığı bir politika geliştirilmesinin Türkiye'nin yararına olacağı vurgulanmalıdır. Türkiye'nin Batılı devletler dışında ulusal çıkar odaklı yaklaşarak işbirliği alanlarını geliştirmesi ve belli düzeyde eksen kaymasına gitmesi olumlu fakat dikkat edilmesi gereken de bir konudur. Türkiye, üyeliği bulunan Batılı örgütlerle (bugüne kadar olduğu gibi) ilişkilerine önem vermeye devam etmeli, yeni kurulacak yapılanmalarda da yer almaya özen gösterilmelidir. Öyle ki Türkiye, Doster (2012, 19)'in de ifade ettiği üzere uluslararası ilişkilerde "orta büyüklükte bir devlet" ve henüz "bölgesel bir güç" olarak tanımlanmaktadır.

Jeopolitik ve jeostratejik konumu nedeniyle fırsat ve risklerin en yoğun biçimde yaşandığı bir bölgede bulunan Türkiye, bölgede kararlı ve yapıcı bir dış politika takip etmek durumundadır. Bu hedefi gerçekleştirirken de uluslararası örgütleri etkin kullanmak ve işbirliği ortamı yaratmak zorundadır. Belirtilmelidir ki geliştirilen her işbirliği karşılıklı bağımlılığın arttığı günümüzde önemli kazanımları da beraberinde getirecek, sorunların daha rasyonel çerçevede çözümlenmesini sağlayacaktır. Keza genel olarak dış politika faaliyetinden

beklentinin, egemen devletlerin menfaatlerini maksimize edici yönde politikalar yürütmesi olduğu bilinmektedir. Bu Türkiye için de geçerli olup bahsi geçen stratejinin benimsenmesi Türkiye adına gerek bölgesel gerekse küresel manada önemli kazanımları beraberinde getirecektir.

SONUÇ

Küreselleşme olgusunun uluslararası sistemde ortaya çıkardığı karşılıklı bağımlılık ilişkisi ülkeleri, küresel yapının ortaya çıkardığı problemleri çözmek için ortak hareket etmeye mecbur bırakmıştır. Küreselleşme süreciyle, yani insan, bilgi ve para akışının daha önceki dönemlerde hiç görülmemiş bir şekilde hızlanmasıyla, ülkeler daha daha dinamik, dışa açık ve ön alıcı bir dış politika yürütmeye başlamıştır.

İki kutuplu sistemin ardından Türk dış politikasında görülen pro-aktif ve çok boyutlu diplomasi Cumhurbaşkanı Turgut Özal dönemiyle başlamıştır. Çok boyutlu dış politikanın benimsendiği bu dönemde Asya, Avrupa ve diğer pek çok komşu ülkelerle ekonomik, güvenlik ve siyasi konularda ittifaklar kurulmuştur. Özal döneminin ardından kısa bir süre durağanlaşan aktif dış politika yaklaşımı, 2002 yılında AK Parti hükümetiyle birlikte yeniden canlanmıştır. Dinamik ve vizyoner bir dış politika benimseyen AK Parti, Türk dış politikasında geleneksel Batıcı tutumu değiştirerek yeni bir boyut kazandırmıştır. 2002'den beri iktidarda bulunan AK Parti döneminde çok amaçlı, ekonomik, sosyal ve siyasi olmak üzere tüm alanlardan toplam on altı tane uluslararası örgüte taraf olunmuştur. Yaklaşık yirmi yıllık bir dönemi kapsayan bu zaman diliminde Avrasya, Afrika, Orta Doğu ve Avrupa gibi birçok dünya ülkesiyle işbirliği geliştirilmiştir. Söz konusu örgütlerin neredeyse tamamının Batı dışındaki bölgelerde kurulan uluslararası örgütler olduğu görülmüştür. Elli sekiz tane uluslararası örgütün incelendiği Tablo 1. dikkate alındığında bu örgütlerden toplamda on sekiz tanesinin Batılı ülkeler dışında kurulan yapılanmalar olduğu on tanesinin ise salt Batılı devletlerden oluştuğu anlaşılmıştır. Yapılan incelemelerden Batılı ülkeler dışında işbirliği içerisinde olunan örgütlerin sayısının Batılı ülkelerden oluşan örgütlerin sayısından fazla olduğu gözlemlenmiştir. Batı dışında kurulan on sekiz örgütten on altısına tanesine AK Parti'nin yaklaşık yirmi yıllık iktidarı döneminde üye olunması ise oldukça dikkat çekmiştir.

Türkiye'nin siyasi tarihine bakıldığında en çok uluslararası örgüte üye olunan dönemin AK Parti dönemi olduğu; bu duruma ise hem uluslararası sistemde karşılıklı bağımlılığın giderek artmasıyla örgütlerin sayısında yaşanan artışın hem de AK Parti iktidarının proaktif ve oldukça dinamik bir dış politika konsepti benimsemesinin etki ettiği düşünülmektedir. Bu aktif tutumu sürdüreceği beklenen Türkiye'nin, uluslararası sistemde daha etkin bir güç olma yolunda ilerleyeceği öngörülmektedir. Keza Türkiye, içinde bulunduğumuz yüzyılda sayıları hızla artan uluslararası örgütlerin global sistemin ve modern uluslararası politikanın önemli bir parçası haline geldiğinin farkındadır. Jeopolitik ve jeostratejik konum itibarıyla önemli bir noktada bulunan Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi konumu avantaja çevirmesinde uluslararası örgütler önemli bir araç olarak kullanılabilir. Bilindiği üzere girilen her yeni ittifak, işbirliği alanlarının geliştirilmesi adına önemli kazanımları da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla Türkiye, bir yandan üyeliği bulunan Batı menşeli kuruluşlarla ilişkisini yürütürken bir yandan da çağın gereklerine uygun olarak diğer bölgelerden ülkelerle ittifak arayışlarını sürdürmelidir. Hem Batılı ülkeler ve onlarla geliştirilen işbirliklerinde hem de Batı dışındaki ülkelerle geliştirilen işbirliklerinde ortak bir diplomasi benimsemeli, rasyonel ve ulusal çıkar odaklı bir tutum sergilemelidir.

KAYNAKÇA

Akgün, B., (2009). Türk dış politikası ve uluslararası örgütler. *Akademik Ortadoğu*, 3(2), 1-40.

- Aksu, Z. (2018). *Avrasya'da yeni stratejik gelişmeler ve bölgesel bütünleşme çabaları: Şanghay işbirliği örgütü* [Master dissertation, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi]. Research Direct. https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/205455/yokAcikBilim_10195815.
- Apakan, E., (2016). An appraisal of the Turkish foreign policy. *Foreign Policy Institute*, 31 (3-4), 376-380.
- Archer, C., (2001). *International organizations*. Routledge.
- Arı, T., (2013). *Uluslararası ilişkiler teorileri*. Mkm Yayıncılık.
- Ateş, D., (2014). *Uluslararası örgütler*. Dora Yayınları.
- Atilla, E., (2005). *Devlet ve ötesi: Uluslararası ilişkilerde temel kavramlar*, İletişim Yayınları.
- Baharçipek, A., (2015). Uluslararası kuruluşların işlevleri. *T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, 229-240.
- Bennett, A.L., (1995). *International organizations*, New Jersey.
- Birdişli, F., (2016). *Dış politikada yöntem ve Türk dış politikası*, Sakınmaz Ofset.
- Çakmak, H., (2014). *Uluslararası ilişkiler: Giriş, kavramlar ve teoriler*. Doğu Kitabevi.
- Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu*, Küre Yayınları.
- Doster, B., (2012). Türk dış politikası ve bölgesel güç olma çabaları. *Orta Doğu Analiz*, 4(2), 18-27.
- Heywood, A., (2016). *Siyasetin ve uluslararası ilişkilerin temel kavramları*. BB101 Yayınları.
- Holsti, K. J., (1992). *International politics*, Prentice-Hall.
- Iriye, A. (2002). *Global Community: The role of international organizations in the making of the contemporary world*, University of California Press.
- Katzenbach, J. R. & Douglas, S.K., (1993). *The wisdom of teams: Creating the high performance*, Harper-Business.
- Klabbers, J., (2002). *An introduction to international institutional law*, Cambridge University Press.
- Mackenzie, D., (2010). *A world beyond borders: A introduction to the history of international organizations*. University of Toronto Press.
- Maier-Rigaud, R. (2008). International organizations as corporate actors: Agency and emergence in theories of international relations. *MPI Collective Goods Preprint*, 7, 1-34.
- Pease, K. K., (2003). *International organizations: Perspectives on governance in the twenty-first century*. Prentice Hall.
- Reinalda, B. (2013). *Routledge handbook of international organization*. Routledge.
- Thompson A. & Snidal, D. (2011). *Production of legal rules*. Edward Elgar Publishing.